

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԵՄԱՐԱՆ

(Գ Ա Ղ Ո Ի Ա Մ Գ)

Գ Ի Տ Ո Ղ Ո Ի Թ Ի Կ Ն Ե Ե Ր

ԳՈՂԹԱՆ ԵՐԳԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

1. Տող մը էր պատշառ տեղը գրուած . — 2. Ուրիշ տողի մը անբարեութիւնը թուգանդի քով . — 3. Ինչ կը նշանակէ խառնութիւն . — 4. Ինչ կը նշանակէ ի բարձրցն Արցախումը . — 5. Թուեցինաց անուան շուրջը :

Պողթան երգերու վրայ շատ գրուած է բաշտրը Հարիւր տող չկան, բայց վրանին բիւրաւոր տողեր խօսած են : Այսու հանդերձ իրենց հնութիւնը թոյլ կու տայ որ իրենց նկատմամբ միշտ նոսր բան մը ըսուի :

Ազաթանգեղոս (տպ. Վենետ. 1862, էջ 103) կը գրէ թէ « Թագաւորն Տրդատ զամենայն ժամանակս իւրայ թաղապարտութեանն աւերէր, քանկէր գերիխն Պարսից թաղաւորութեանն. զայլաբարհն Ասորիստանի աւերէր և Հարկանէր ի Հարուածս անհնարինս : Վասն այտորիկ պատշաճեցան բանքս այս ի բանս կարգի առակացս, թէ իրրես զսեզն Տրդատ, որ սիգարովն աւերեաց գրամբս գեւտոց, և ցամաքեցոյց իսկ ի սիգար իարամ գյորձանս ծովուց : Վասն զի սէջ իսկ էր առ Հանդերձ, և այլ ուժով պնդութեան հաստատութեամբ բուռն սկիւրօք և յազթ մարմնով, քաջ և պատեհարածոյ անհնարին, բարձր և լայն հասակաւ » : Այս առակը՝ որ գեանբու թումրիբը կ'աւերէ և ծովու յորձանքները կը ցամաքեցնէ, շենք պիտի ինչ կասուին Տրդատի քաջութեան գործերուն հետ : Զասիկայ ես Պողթան երգիչներու տող մը կը նկատեմ ու կ'առաջարկեմ իր պատշաճ տեղը դնել, այսինքն Տիրիթ = Արտաշէսի վարքին մէջ, որուն աշխարհաշինութեան վր-

այ խօսելով խորհնացի (Բ. 59) կը գրէ թէ իրմէ յտաջ « ոչ ի ծովակս աշխարհիս նաւազնացութիւնք, և ոչ գործիր ձկանց և սրտոց : Եւ այս ամենայն յորինի յաւերս Արաաշիս » : Այդ, բաւ իս, գեանբու լուսմբերը որ կ'աւրուին, ծովերը որ կը ցամաքին, այլաբանութիւններ են անսնց նաւարկելի ըլլալուն : Աւազարտութեան արժանի է և սեզ բարձր՝ որ զանազան ձեւերու տակ երեք անգամ կ'ընտան ի սոյն երկրապին մէջ : Սեզ հոս իբրեւ լուս յատկութիւն մը յիշատակուած է. բոս այսմ սէջ կը նշանակէր հեթանոսութեան ժամանակ իշխանակալն եւ զանքը, ծովութիւնը, աստատաձեռնութիւնը, զօրութիւնը և շքեղութիւնը զգեստներուն մէջ, — բայց որովհետեւ այս բարձր բաները քիչ կը հաշուուին քրիստոնէական խորհրդանշաններուն հետ, մեր քրիստոնէայ մասնագիտներուն քով չար թերութիւն մը պարձաւ սեզ, հոմանիչ յախարտի, զուսպի : Եւ դիտենք որ մեր էն սէջ թագաւորներէն մէկը Տիրիթ եղաւ, սեզ բարձր հեթանոսական մտքով առնելով :

*

Գիտուած է թէ Քուզանդի ծանօթ է Հայոց պատմութեան հեթանոսական ժամանակներն ալ . պիտուած է նաեւ թէ ինքն ալ Պողթան երգիչներու շունչ մ'ունի : Կը մնար երգիչներու մեզի ծանօթ տողերէն սկիւնարկութիւն մը գտնել իր մէջ . և կարծեմ կարելի պիտի ըլլայ յաջորդ տողերուն մէջ հաս մը անպարպառայ : Հինգերորդ զգրութեան Ե. զլիտուն մէջ, սը պատեհարած մը նկարագիրը զիցագնեբրական հրաշունչ ոգւով մը ներկայացուած է, խօսքը յայլմուծ Շապուհի բերան կը գնէ, որ ի միջի այլոց կը խորհրդածէ նաեւ թէ « մալեկան գունդն

մուշկեան, զի ինձ այսպէս թուէր՝ եթէ նոյր
 բոց ի գնդէն երևեր՝ և ի նշանացն, իբրև
 ի հոսր հրդեհի այնպէս սեցանէր ընդ գունդն՝
 որպէս բոց ընդ եղեգն » : Եթէ իմաստութեան
 զբոց, (զլուս Գ.) իբրև զկայծակն ընդ և-
 ղեգն շերտացին բացատրութեան ազգեցու-
 թեան սակ չէ գրուած այս, որ հաւանական
 չիբիւիբ, այն ասան ապահովապէս ազերոս
 մ'աւնի ընդ եղեգան փոյ ծուխ ելանէր, —
 ընդ եղեգան փոյ բոց ելանէր սողերուն հետ
 Բուզանգի ծանօթ է արդէն վահագն, և եթէ
 անոր երգէն ալ բնագրապէս ազգուած չհա-
 մարինք, անշուշտ գործածական բացատրու-
 թիւն մը կարձեր էր յողովողեան մը բերնին
 մէջ, որ անձանձորոյթ ետեւէ էր իր հին եր-
 գերուն :

*

Տենչայ Սաթիեի տիկին տնջանս,
 Զարտախոր խաւարտ և զտեց խաւարծի
 Ի բարձից Արգուանայ :

Ահաւասիկ Գողթան երգերու երեք տո-
 զեր, որոնց վերջին երկուքի իմաստը բոլո-
 րովին մութ է : Ֆէթթէր հայագէտի աշխա-
 տութեանց մէջ, սոյն սողերը այսպէս գը-
 բուած են .

Տենչայ² Սաթիեի տիկին
 Տենչան զարտախոր խաւարտ
 Տենչայ³ և զտեց խաւարծի
 Ի բարձից Արգուանայ :

Նոր կերպով սողործ, բայ մը յաւելցուած,
 բայց իմաստը միշտ մութ : Առաջին սողը,
 ըստ սովորական շարքին, խնդիր չի վերցնելու
 Զարտախոր՝ Լակարտ կը համեմատէ նոր
 պարսկերէն zardxau բառին հետ՝ որ խոսի
 մը անունն է : Բայց գ գիրը հոս նախդիր
 մըն է լոկ . բուն բան է արտախոր զոր Նոր
 Հայկազեան կը նոյնացնէ արտախորակ բա-
 ռին հետ, որ ապարոջ կը նշանակէ . բայց
 կը գիտէ թէ արտախոր՝ վարտառք բանքար

մ'ըլլայ, ապարոջի նմանութեամբ բուած :
 Արտախորը սակայն հոս անական է, ար-
 բուած՝ խաւարտ բառին, որուն իմաստը շատ
 որոշ է, կանանչեղեկ կամ կանանչեղեկ տե-
 սակ մըն է : Ինչ կը նշանակէ զարտախոր
 խաւարտը : Կ'երեւի թէ հին տանն ժողովը-
 դեան այլարանական բացատրութիւն մըն է,
 զոր հիմայ մեր հնարաստական և լեզուական
 միջոցները թոյլ չեն տար հասկնալ :

Քիչ մ'աւելի որոշ գաղափար կրնանք
 կազմել խաւարծի բառին վրայ : Ս. Բարսե-
 ղի վեցօրէից մէջ, ճառ Ե, ԼՂ ԾԷ, ապ. վե-
 նեակի, թարգմանիչը կը գրէ թէ « ի մի ա-
 նուն այգույ՝ բազում իրք անուանաշատք
 յորինեալք պէսպէս կերպարանոյք կանգնե-
 ցան կացին, արմատք և տունկը, կողք և տե-
 րեչք, խաւարծի և ժողիկը, յաժակ, ողիոյզ,
 զեղակ, պատաղիձ » : Հոս կարձեալ բոլորու-
 վին բախտաւոր չենք . թարգմանիչը քիչ հա-
 ւատարիմ է իր բնագրին և կոտորած համա-
 նիշները խոկն է : Բնագիրը հայերէնի թուար-
 կութեան դիմաց կը դնէ « որժի արմատ,
 ձապուկ ձիւղեր որ մեծատարած կ'երկնուան
 գեանին վրայ, բուբոջ, (ծ βλασος), պատա-
 դիծ (οι βλακεις), ազուխ (δ ομαφαι), ողիոյզ
 (οι βότρους) : Թարգմանիչը բնագրին իւրա-
 քանչիւր բառին դիմաց՝ երկու հատ գնելով
 գործը քիչ մը դժուարացուցեր է . յունարէն
 ո՞ր բառին դիմաց հանդիպցնելու է խաւար-
 ծին : Գնդակի՝ նոյն է պատաղիծին հետ, ար-
 մատը և տունկը զրուած են յունարէնի ար-
 մատին դիմաց . կողք և տերեւք՝ բաժին կ'ել-
 նեն այն ձապուկ ձիւղերուն՝ որ մեծատարած
 գեանին վրայ կ'երկնան, ողիոյզը՝ ողիոյզն
 է, բաժակը՝ ազոխն . խաւարծին կ'իյնայ ու-
 րեմն օ βλασος բառին դիմաց՝ որ կը նշա-
 նակէ նարածիչ, մատաղ ձիւղ, յողորու :

Այս կտորը ուրեմն բառին նիւթական ի-
 մաստը որոշեց . ուրիշ կտոր մըն ալ կը ցուց-

1. Տպագրեր ուներ ելանիբեր :
 2. Նոր Հայգ. կը կարգայ տեղաց, տես արտախոր
 բառը :
 3. Այս տեղանք կը պակսի խորհրդացոյ բնագրին
 մէջ . բայց կը ծանուցուի թէ « Ձապը կը պահանջէ որ
 ինն գրուի : Այս սրբագրութիւնն առած եմ Ն. Մառի

ուշագրիւն գրութեան « Ամանակն ուղեւորութիւնից
 գեպ ի Հայս » :
 4. Հմտ. Հայկական աշխատասիրութիւնը հայագէտ
 Պ. Ֆէթթէրի, թրգմ. Ի Հ. Ե. Տաշեան. Վիեննա,
 1895, էջ 121 :

նէ թէ Հին առեն խաւարծին կը գործածուէր
 դարարձքան, փափկաքան պատկերը բա-
 ցատրիու : Ոսկերքանի թարգմանիչը, կը
 գրէ՝ « Աղջկանք՝ որ չես հոս էին քաննե-
 մեանք, ի սենեակս և ի Հովանութեան դա-
 մենայն ժամանակս կատարելին, խնօք և
 ի զոզք անաշիք զուարճանային, ի կտիւզ
 անկողինս ննչէին?, ինքեանք փափուկք, և
 պէտպէս դարմանօք օր բոս օրէ հոս քան
 զեւս իրրեւ զխաւարծի փափկանային » : Խա-
 ւարծին փափկութեան պատկեր տնտու՝ զուս
 ազգային է, որովհետեւ յայն քնագիրը կը
 գնէ միայն՝ աւելի փափուկ կ'ըլլային, բոս
 վկայութեան Նոր Հայկազեանի. (տես ի բառն
 խաւարծի) : Խաւարծին նախընթաց բառին
 համար, տից՝ Նոր Հայկազեանը, ունից ան-
 նիւով նաեւ Առձեան կը գրէ « տից, բոս ան-
 յայտ, որպէս բոյս նորարդորս, կամ բող-
 բոջ բուսոյ » : Ըստ բառգիրքնիրուն՝ Գողթան
 երգերու այս ամբողջ տողը կանանչեղէն և
 բանհարեղէն է : Ես կարծեմ թէ տից ուղ-
 զական չէ, այլ տիք բառին անսովոր սե-
 ռականն է, (սովորականն է տից) իբր յատ-
 կացուցիչ տրուած խաւարծիին : Եւ իրացնէ
 Մազիրտար 14. թուղթին մէջ կը գրէ « զա-
 մենայն խափկութիւն մանկական մերոց տից » :
 Արդ տիք կը նշանակէ նստակ, կեանք. և
 զտից խաւարծի պէտք է որ նշանակէ « կե-
 նաց կալարութիւնը, փափկութիւնը » :

*

Ինչ ըսել կ'ուզէ ի բարձիցն Արզումանայ.
 զլիւս բարձի վրայն է խօսքը : կարծեմ՝ թէ
 Նոննոսէն կտոր մը, սը կը մեկնէ թէ ին-
 չնէ Նագիտնագացի՝ Գիտնիստի համար ան-
 կատար ծնունդ կ'ընէ, տարրեր կերպով ստյ
 մտածել : « Արդ Չես » վարդազակի զմա-
 նուկն (Գիտնիստս ի Սեմազեայ), որ էր առ
 նմա, առեալ՝ եհերձ զբարձնս իւր և եղ ի
 ներքս, մինչև լինիցի ամսոց ինունց՝ Եւ կը

1. Մեկն. Առ Եփեսացեա թուղթին. ճառ ԺԿ. էջ
 814 :
 2. Պաշտօն թղթոց մեկնութեան Ա. հատորն մէջ,
 տպ. վճենու. 1862, գրուած է գայտիւն, բայց սղի
 կտորը տպուած նաև Մատթէի մեկնութեան Կ. հատո-
 րին մէջ, էջ 170-1, ունի ճերմիւն :

նա Գիտնիստս : Արդ՝ անկատար ծնունդ առ
 զմանուկ, որ արկաւ ի բարձնս, և բարձն
 երկնեալ առ, զի ծնաւ ի բարձիցն Արա-
 մադդոյ » : Խորհնացի Նսննոսի ազգեցու-
 թիւնը գլալի կերպով կրած է :

*

Գողթան երգերու տեսակ մը՝ կը կոչուի
 բունչեաց. սոսնց պարունակութիւնն դասե-
 լով կ'ենթադրուէր որ բունչեաց երգ՝ վկայուս-
 նական, պատմական երգ կը նշանակէր : Ն.
 Մառ անդարագարձաւ Խորենացոյ մէջ լիլա-
 յութիւն մը՝ սը բունչ բայր պատուել իմաս-
 տով զգործածուած է (Հմմտ. Խորեն. Բ. 8) :
 Մեսրոբեան զպրոցէն ալ վկայութիւններ կու
 գան հաստատել որ աչ միայն բունչ՝ պատ-
 մել իմաստով զգործածուած է, այլ և բիս
 պատմութիւն տուումն ալ սննցեր է ժամա-
 նակաւ : Պօղոսի կողմացուց թղթոցն մեկ-
 նութեան մէջ ճառ 8. հա. Ա. էջ 619,
 կը գրուի. « Քրիստոս արտաքս ընկիցեալ
 (մեծատանց աներէն) և պատան մտեալ՝ բուե
 առապիւս », այսինքն՝ հեքեաթ կը պատմէ :
 Իսկ Մատթէի մեկնութեան մէջ, էջ 6, հա.
 Ա. կը թարգմանուի. « Ձի եթէ միայն (ա-
 լետարանչի) զամենայն էր ստացեալ, ապա
 աւելորդ էր և այլոցն հոս բիս », այսինքն
 պատմաբան :

Թունչ, բիս կ'երեւի թէ Հին առեն պատ-
 մել իմաստով սովորական գործածութեան
 մէջ էին, և վրամշապուհի գարուն, այս նշա-
 նակութիւնը այլ եւս չի՞ն ձեւ մը նկատուած
 էր, զոր զգուշութեամբ կը գործածէին :

Հ. Ն. ԱՅՐԻՎԵԱՆ

Հ Ա Յ Ե Ր Ը

ԲՈՒՋԱՆԳԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԵՋ

Արտուածք Ջմիւռիացույ ասագաբաշխական գործերը :

Արտուածքէն Հետեւեալ երկախրութիւն-
 ները հասած են մեզ .

Ա. — Նրտակ սա Գեորգ Խալիկ. թուս